

УДК 342.11.4

А.В. СУРАН, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ПРАВО ГРОМАДЯН НА ОБ'ЄДНАННЯ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ЗМІСТ

Ключові слова: Конституція України, конституційні права і свободи людини й громадянина, право на свободу об'єднання, громадські об'єднання, міжнародно-правові документи

Питання реалізації конституційного права на об'єднання, правового регулювання і статусу громадських об'єднань актуальні не лише з точки зору національного законодавства, але і прийнятих міжнародно-правових документів. Порівняльне дослідження внутрішньодержавного і міжнародно-правового змісту права на об'єднання дає змогу правильно оцінювати тенденції розвитку громадських об'єднань. Світова історія наочно демонструє зростання значення громадських об'єднань, що чинять серйозний вплив не лише на внутрішню й зовнішню політику держави, але й на міжнародні відносини в цілому. Багато міжнародно-правових актів закріпили і тим самим визнали важливу роль громадських об'єднань у захисті прав людини, в гуманітарній діяльності на національному, регіональному та міжнародному рівнях і підкреслили важливість співпраці між урядами і громадськими об'єднаннями.

Даній тематиці присвячували свої праці такі видатні вчені як В.С. Соловйов, М.В. Вітрук, Л.Д. Воеводіна, В.В. Головченко, В.А. Карташкіна, А.М. Колодій, В.О. Кучинський, Н.І. Матузова, В.С. Нерсеянц, А.Ю. Олійник, В.Ф. Погорілко, П.М. Рабінович, М.І. Хавронюк, В.М. Чхіквдзе, Н.І. Титова, Б.С. Ебзеєв та ін. Звідси, мета статті – розкрити міжнародно-правовий зміст права на об'єднання в умовах необхідності приведення внутрішнього законодавства, що регулює право на об'єднання, конституційно-правовий статус і дія-

льність громадських об'єднань, у відповідність з міжнародно-правовими нормами.

Можна констатувати, що існування громадських об'єднань є однією з рис конституційного ладу України, а право на об'єднання належить до основних прав людини й громадянина. Причому характеристика поняття громадського об'єднання, його правової основи, ознак, основних характерних рис здійснюється на основі діючих конституційно-правових норм законодавства України.

Звернемо увагу на те, що вивчення проблем права на об'єднання є актуальним не лише з точки зору національного законодавства, але і прийнятих міжнародно-правових документів.

Дослідження внутрішньодержавного і міжнародно-правового змісту права на об'єднання дає змогу правильно оцінити тенденції розвитку політичної системи суспільства, діяльність державних органів, втілення демократичних інститутів.

Входження України у світову спільноту та здійснення прогресивних демократичних перетворень усередині країни вимагають нового ставлення до права і прав людини, нового осмислення взаємодії української держави і особи. При цьому принципово змінюється відношення держави до загальноновизнаних положень міжнародного права з прав людини. Норми європейського права активно впливають на українську правову систему, і вона переходить на якісно новий рівень. В українському суспільстві формуються, хоча й повільно, демократична правосвідомість і система правовідносин, заснованих на ідеях поваги людської гідності, визнання й захисту основних прав і свобод особи, пріоритету загальнолюдських цінностей та ідеалів.

У ст.9 Конституції України підкреслюється, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України [1]. Враховуючи,

що права людини, включаючи право на об'єднання, визначають суть сучасної міжнародно-правової доктрини, визнання пріоритету міжнародних норм відіграє важливу роль у визначенні статусу громадських об'єднань.

У вітчизняній міжнародно-правовій літературі відзначається, що в процесі створення норм міжнародного права відбувається узгодження волі суверенних держав, що надає цим нормам особливе значення. У міру створення єдиного міжнародного правового простору, узяття державами міжнародних зобов'язань, укладення міжнародно-правових договорів право на об'єднання, свобода діяльності громадських об'єднань стає об'єктом міжнародного регулювання, тобто категорією не лише внутрішньодержавного, але й міжнародного права.

Значення права на об'єднання як одного з основних прав людини підкреслюється тим, що дане право закріплене найважливішими міжнародно-правовими документами. Відповідно до статті 20 Загальної декларації прав людини, яка прийнята Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 10.12.1948 р., «Кожна людина має право на свободу мирних зборів і асоціацій. Ніхто не може бути примушений вступати до будь-якої асоціації» [2].

Дане право, в числі інших невід'ємних прав, складає основу гідності людини і є основою свободи, справедливості і загального миру. І якщо в Декларації назване право надане лише в загальній формі, то в наступних міжнародних правових актах воно отримало подальший розвиток і закріплення. В них в обов'язковому порядку включали право на об'єднання в число найважливіших положень, які закріплені тим або іншим актом. Предметом регулювання різного роду конвенцій, декларацій, договорів, що стосуються прав і свобод людини й громадянина, можуть бути різні сфери життєдіяльності людей, але незмінно в них знаходять відображення право на об'єднання і пов'язані з ним особливості конструкції відповідних норм.

Так, у Конвенції № 87 «Про свободу асоціації і захист права на організацію» 1948 р.,

ратифікованій 14.09.1956 р., сказано, що працівники та роботодавці, без якої б то не було різниці мають право створювати на свій вибір організації без попереднього на те дозволу, а також право вступати в такі організації з єдиною умовою підлягати статутам цих останніх [3].

Відповідно до ст.8 Міжнародного пакту про економічні, соціальні й культурні права (1966 р.), ратифікованої 12.11.1973 р., держави, які беруть участь у цьому Пакті, зобов'язуються забезпечити: право кожної людини створювати для здійснення й захисту своїх економічних та соціальних інтересів професійні спілки і вступати до них на свій вибір при єдиній умові: додержання правил відповідної організації. Користування зазначеним правом не підлягає жодним обмеженням, крім тих, які передбачаються законом і які є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах державної безпеки чи громадського порядку або для захисту прав і свобод інших [4].

Стаття 22 Міжнародного пакту про громадянські й політичні права від 19.12.1966 р., ратифікованого 19.10.1973 р., свідчить, що кожна людина має право на свободу асоціації з іншими, включаючи право створювати профспілки і вступати до них для захисту своїх інтересів [5]. Згідно ст.2 кожна держава, яка бере участь у цьому Пакті, зобов'язується поважати й забезпечувати всім особам, що перебувають у межах її території та під її юрисдикцією, права, визнані в цьому Пакті, без будь-якої різниці щодо раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, народження чи іншої обставини [5].

Держави-учасники Конвенції про права дитини 1990 року визнали право дитини на свободу асоціацій і свободу мирних зборів, вважаючи що дитиною «є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку» [6].

Таким чином, багато із названих міжнародних норм про права людини не просто містять положення або рекомендації, але перед-

бачають і конкретні зобов'язання держав-учасників.

Представники держав-учасників наради з безпеки і співпраці в Європі (НБСЕ), що відбулася у Відні в 1986 р., у своєму підсумковому документі записали, що вони удосконалюватимуть свої закони, адміністративні правила і політику в галузі цивільних, політичних, економічних, соціальних, культурних та інших прав людини й основних свобод і застосовувати їх на практиці з тим, щоб гарантувати ефективно здійснення цих прав і свобод [7].

У підсумковому документі Московської конференції з людського виміру НБСЕ йдеться про те, що «питання, які стосуються прав людини, основних свобод, демократії і верховенства закону, носять міжнародний характер, оскільки дотримання цих прав і свобод складає одну з основ міжнародного ладу» [8].

Впровадження в практичне правозастосування міжнародних норм означає зміцнення прав людини й наближення до дійсно демократичного суспільства. Не випадково прийнята 25.06.1993 р. Віденська Декларація і Програма дій в статті 1 проголосила: «Всесвітня конференція з прав людини підтверджує священний обов'язок усіх держав виконувати свої зобов'язання по заохоченню загальної поваги, дотримання й захисту усіх прав людини і основних свобод для всіх відповідно до Статуту ООН, інших договорів, що стосуються прав людини і норм міжнародного права. Універсальність цих прав і свобод носить безперечний характер» [9].

У конституціях багатьох держав це невід'ємне право людини і громадянина також знайшло відображення. Наприклад, Основний закон ФРН в ст.9 визначає: «Усі німці мають право утворювати союзи і суспільства». У ст.18 Конституції Італії закріплена норма: «Громадяни мають право вільно, без особливого дозволу, об'єднуватися в організації в цілях, не заборонених окремим особам кримінальним законом».

Конституція України 1996 р. не лише розповсюдила дію міжнародно-правових договорів на громадян України, визнавши ці догово-

ри складовою частиною української правової системи (ч.1 ст.9), але й самостійно закріпила право на об'єднання в ст.36 вищого нормативно-правового акту країни. Доповнюють цю норму положення ст.39 Основного закону.

Власне суб'єктивному праву на об'єднання присвячено тільки дві статті Конституції України – ст.36 та ст.37. При цьому вони містять декілька найважливіших конституційних норм, які хоч і розміщені разом, але мають самостійне значення.

Дійсно, положення ч.1 ст.36 Конституції визначають: право на свободу об'єднання у політичні партії; право на свободу об'єднання у громадські організації. До громадських організацій ч.3 цієї ж статті Конституції відносять професійні спілки, а ч.4 гарантує свободу реалізації права на об'єднання в цілому, вводячи заборону на примус до вступу в будь-яке об'єднання громадян або обмеження в правах за належність чи неналежність до політичної партії або громадської організації. Частина 5 зазначеної статті закріплює рівність усіх об'єднань громадян перед законом.

Отже, існування двох видів об'єднань громадян в Україні закріплене на конституційному рівні.

Пояснити подібний підхід укладачів Конституції можна, але важко уgliedити доцільність такої побудови складної за змістом статті. У деяких міжнародних документах також містяться аналогічні формулювання, тому запозичення достатньо помітні. Наприклад, Європейська конвенція про захист прав і основних свобод людини в ст.11 проголошує: «Кожна людина має право на свободу мирних зборів і свободу асоціації з іншими, включаючи право створювати профспілки для захисту своїх інтересів» [10]. Тут «зібрані» разом право на мирні збори, право на свободу асоціацій, право на створення профспілок, право на вступ у профспілки. В той же час, на наш погляд, слід розмежовувати право на об'єднання як загальне поняття і окремі його прояви, що мають різні підстави виділення, а саме: право на об'єднання конкретного виду (професійне об'єднання) і право на створення об'єднання.

Приклади розділення права на об'єднання і окремих самостійних суб'єктивних прав, що входять в нього, можна зустріти в міжнародних документах. Наприклад, Загальна декларація прав людини проголошує право кожного «на свободу мирних зборів і асоціацій». Окремо в декларації закріплюється «право створювати професійні спілки і входити в професійні спілки для захисту своїх інтересів» [2].

Аналіз Конституцій країн, що виникли на території СРСР, показує, що в цих державах визнається і закріплюється право на об'єднання. Статті 41 та 42 Конституції Республіки Молдова свідчать, що громадяни можуть вільно об'єднуватися в партії й інші суспільно-політичні організації, профспілки та інші форми об'єднань [11]. Відповідно до ст.36 Конституції Республіки Білорусь, кожен має право на свободу об'єднань [12]. За Конституцією Туркменістану (ст.30) громадяни мають право створювати політичні партії та інші громадські об'єднання, діючи у рамках Конституції й законів [13], а ст.34 Конституція Республіки Узбекистан встановлює, що громадяни Республіки Узбекистан мають право об'єднуватися в професійні спілки, політичні партії та інші громадські об'єднання, брати участь у масових рухах [14]. У ст.35 Конституції Литовської Республіки говориться, що громадянам гарантується право на вільне об'єднання в товариства, політичні партії та асоціації, якщо їхні цілі і діяльність не суперечать Конституції та законам [15]. У статті 30 Конституції Російської Федерації йдеться про те, що кожен має право на об'єднання, включаючи право створювати професійні спілки для захисту своїх інтересів. Свобода діяльності громадських об'єднань гарантується. Ніхто не може бути змушений до вступу в яке-небудь об'єднання або перебування в ньому [16].

Конституція України, ґрунтуючись на нормах міжнародного права, гарантує реалізацію права на об'єднання, забезпечує свободу діяльності громадських об'єднань, а також встановлює деякі обмеження їх діяльності.

Таким чином, основи правового регулювання одного з найважливіших прав людини й

громадянина – права на об'єднання, містяться в Конституції України, а положення Конституції, в свою чергу, ґрунтуються на загально-визнаних нормах міжнародного права.

З наведеного вище можна зробити висновок, що зі здобуттям незалежності Україна почала шлях до приведення внутрішнього законодавства, яке регулює право на об'єднання, у відповідність з міжнародно-правовими нормами, що, на нашу думку, має позитивний вплив на регулювання правовідносин у сфері реалізації конституційних прав і свобод людини і громадянина, в тому числі права на свободу об'єднання. Разом із тим, чинне законодавство не позбавлене недоліків або прогалин, які можуть мати певні негативні наслідки під час застосування на практиці зазначеного права. Крім того, динаміка розвитку міжнародного права та відносин у сфері об'єднання громадян вимагають невпинного врегулювання національного законодавства з потребами часу та міжнародно-правовими документами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України : від 28.06.2006 р., № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Загальна декларація прав люди: резолюція Генеральної Асамблеї ООН (PES/217 A) : від 10.12.1948 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_015#top.
3. Конвенція про свободу асоціації та захист права на організацію : від 09.07.1948 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_125.
4. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. / прийнято 16.12.1966 р. Генеральною Асамблеєю ООН A/RES/2200 A (XXI) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_042.
5. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права / прийнято 16.12.1966 р. Ге-

неральною Асамблеєю ООН A/RES/2200 A (XXI) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_043.

6. Конвенція про права дитини : від 20.11.1989 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_021.

7. Итоговый документ Венской встречи 1986 года представителей государств-участников Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе, состоявшейся на основе положений Заключительного акта, относящихся к дальнейшим шагам после Совещания 4 ноября 1986 года – 19 января 1989 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www1.umn.edu/humanrts/russian/osce/basics/Rvienna86.html>.

8. Документ Московской Конференции по человеческому измерению НБСЕ (международное сотрудничество в области прав человека // Документы и материалы). – 1993. – Вып.2. – С. 55.

9. Венская декларация и Программа действий : от 25.06.1993 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_504.

10. Європейська конвенція з прав людини:

основні положення, практика застосування, український контекст / за ред. О. Л. Жуковської. – К. : ЗАТ «ВІПОЛ», 2004. – 960 с.

11. Конституція Республіки Молдова : від 29.07.1994 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?id=311496&lang=2>.

12. Конституція Республіки Білорусь : від 24.11.1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archive.nbuv.gov.ua/asambleya/constitutions.php>.

13. Конституція Туркменістану : від 18.05.1992 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ambturkm.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=22&Itemid=31.

14. Конституція Республіки Узбекистан : від 08.12. 1992 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uzbekistan.org.ua/ru/uzbekistan/constitution.html>.

15. Конституція Литовської Республіки : від 25.10.1992 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_e?p_id=313316&p_query=&p_tr2=2.

16. Конституція Російської Федерації : від 25.12.1993 р.

Суран А. В. Право громадян на об'єднання: міжнародно-правовий зміст / А. В. Суран // Форум права. – 2013. – № 1. – С. 991–995 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2013-1/13cavmpz.pdf>

Розкривається вплив європейського права на українську правову систему. Дається характеристика значення права на об'єднання як одного з основних прав людини через його закріплення у найважливіших міжнародно-правових документах.

Суран А.В. Право граждан на объединение: международно-правовое содержание

Раскрывается влияние европейского права на украинскую правовую систему. Характеризуется значение права на объединение как одного из основных прав человека через его закрепление в важнейших международно-правовых документах.

Suran A.V. The Right of Citizens to Form Associations: International Legal Content

The article deals with the influence of European Law on the Ukrainian legal system. The right for association as one of the basic human rights is characterized by establishing it in the most important international document.